

A COVER STORY

סיפור כיסוי

לא אפודה דאמ צייגן
לדאס פון

אוצרת | אורה פיקל-צברי

חברי העמותה / יו"ר עו"ד חגי סיתון, דניאל מימראן, עו"ד משה בן ארי, אביבה שר, עו"ד אלי בן טובים, רו"ח בריז'יט ביתן, עו"ד גדעון ברמץ, אילן הדר, ד"ר יעקב מימראן, איתן כרמון, יואב איגרא, מיקי חברוני
ועדה מדעית / פרופ' ירון בן נאה, פרופ' מרגלית שילה, ד"ר ראובן גפני, פרופ' קובי כהן-הטב
ועדה חינוכית / ד"ר מיקי ארליך, עפרה רגב, ד"ר איל דוידסון, חזקי בצלאל, אריאל אבקסיס, ד"ר יוסי שפנייר

עיצוב גרפי | ערן צירמן
הפקה טכנית | שי גיל, שרל אסרף
עריכה לשונית | כרמית ספיר ויץ
תרגום | יהודית מיזל
צילום | רן ארדה, שי גיל
רישום | רונית גיל
שימור | שושנה מנדל

תודה מיוחדת לפרופ' שלום צבר

מוזיאון חצר הישן ע"ש יצחק קפלן

רח' אור החיים 6, הרובע היהודי, ירושלים, ת.ד. 1604 ירושלים 9750603
טל. 02-6276319 טלפקס. 02-6284636
www.oyc.co.il

מרץ 2023

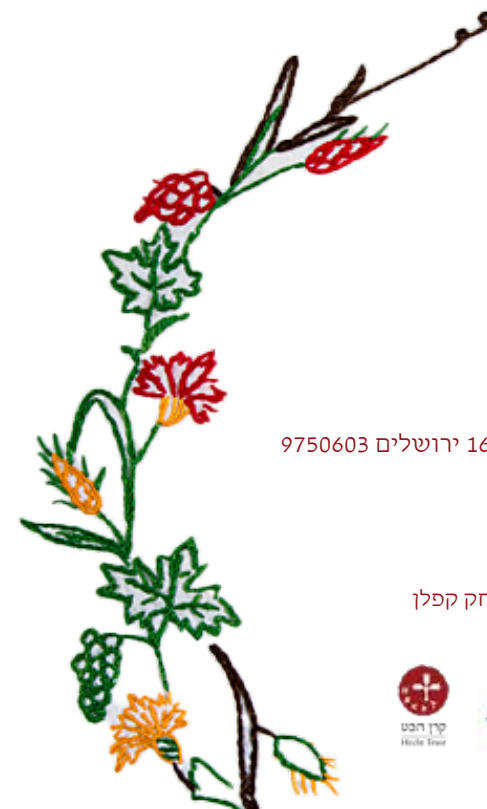
כל הזכויות שמורות למוזיאון חצר הישן ע"ש יצחק קפלן

פתיחה

בשנת 2011 אצרתי במוזיאון חצר הישן את התערוכה "חזון ומעש - סיפורה של משפחת סלומון". במהלך התחקיר לתערוכה ראינתי את צאצאיו של יואל משה סלומון. אחת מהם, יעל איקו, הציגה בפניי את הפריטים שנותרו מבית הדפוס של סבה יואל משה סלומון, ובהם מפה מודפסת לחלות. היא תיארה זאת כיוזמה של פרומה, אשתו הממולחת של יואל משה סלומון, שחיפשה דרכים להביא טרף לביתה¹. רבות הימים הסתבר שבאוסף המוזיאון קיימים כיסויי חלה מדפוס סלומון, מדפוס מונזון ומהוצאת ספרים מנדל פרידמן וכיסויי חלה רקומים.

במאמר זה אסקור את כיסויי החלה מאוסף המוזיאון מהיבטים שונים: הלכתיים, אומנותיים, היסטוריים ואתנוגרפיים. אשווה בין כיסויי החלה השונים ואנסה למצוא מאפיינים משותפים ביניהם. בנוסף, אנסה לבדוק אם יש מסר שביקשו להעביר הרוקמת או המדפיס של כיסוי החלה בעיצובו.

לדאבון הלב כיסויי חלה רבים, משום השימוש התכוף בהם, לא שרדו, ובנוסף לא נכתב רבות על אודותיהם במחקר.

1 אורה פיקל צברי, חזון ומעש - סיפורה של משפחת סלומון (קטלוג התערוכה), מוזיאון חצר הישן 2011, עמ' 34.
יפה ברלוביץ, "איפה הן היו בבוקר לח בשנת תרל"ח", בתוך: ישראל ברטל, שמעון שמיר (עורכים), בית סלומון, מרכז זלמן שז"ר, ירושלים תשע"ד, עמ' 162-164.

נשים, רקמה וכיסויי חלה

"קצב פעולת הרקמה הוא קצב אחר. איטי, מדוד, מתוכנן בדרכו, כזה שמאפשר השתהות אינטימית של חוט ומחט שיוצרים תך ועוד תך שרק הצטברותם יוצרת כתם. קבלת החלטות ברקמה לרוב אין בה מיידיות של צייר אל מול קנבס. יש בה השתהות בזמן שמאפשרת לעוסק במלאכה להרהר בפעולה שהיא מדיטטיבית ומתאימה לרפלקציה אישית מתמשכת".²

בכתבה שפרסמה ניצה פרילוק בעיתון "הארץ" היא רואה בגרמניה ובהולנד במחצית השנייה של המאה ה-19 את מקור אופנת תמונות הבד על קיר הבית. התפתחות המסחר והתעשייה בתקופה זו הפכה את החוטים והפשתן לזולים וזמינים יחסית. החידוש החל בבתי הבורגנים, התפשט לבתי הפועלים ולבסוף לבתי הכפריים. חלק מתהליך החניכה של הילדה כלל שליטה באומנות הרקמה. תמונות אריג רקומות לנוי ולשימוש כגון מגבות מטבח ומצעים, ואצל נשים יהודיות - כיסוי לחלות ולמצות.³

באיטליה של המאות ה-17 וה-18 מרבית תשמישי הקדושה לבתי כנסת העשויים טקסטיל, דוגמת פרוכות, נרקמו על ידי נשים.⁴ רקמת נשים הייתה מושרשת היטב בתרבות החומרית היהודית והנוצרית של הנשים האיטלקיות. מלאכה זו נחשבה לעיסוק הולם לבנות המשפחות האמידות, משום שמנעה מהצעירות בטלה המביאה לידי חטא. הרקמה הייתה חיונית להכשרת הנערה לניהול משק ביתה העתידי. ילדות העתיקו את הדגמים מחוברות דוגמאות, מספרי ילדים ועוד.⁵ נשים יהודיות, ולעתים גם גברים, רקמו את הפרוכות לבית הכנסת,

2 עדי יקותיאל, רקמה גדולה (קטלוג תערוכה), גלריי הצוק, נתניה 2022, עמ' 3.

3 "הארץ", תרבות וספרות, 21.4.22, עמ' 4.

מגינה שלאין, **רקמות עמים**, הוצאת זוהר לרקמה, 2007.

4 להרחבה: ראו: סוזן פריימן, "נשים יהודיות איטלקיות כיוצרות תשמישי קדושה", **מוטר** 5, 1997. עמ' 97-102.
סוזן נשמן פריימן, "פרי ידיה - איקונוגרפיה מקורית על פרוכת מוורונה", **תמורה**, תשס"ו, עמ' 73-80.

5 ברכה יניב, **מעשה רוקם - תשמישי קדושה מטקסטיל בבית הכנסת האשכנזי, הספרדי והאיטלקי**, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, די יצחק בן צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשס"ט, עמ' 94.

בעוד שנשים נוצריות רקמו לכנסייה. במערב אירופה (בעיקר בגרמניה, מוראביה, בוהמיה, שווייץ ודנמרק) נהגו נשים לרקום וימפל לספר תורה.⁶ יפי הרקמה העיד על כישורי הרקמה של הרוקמת ועל כישוריה כבעלת בית.

"עַל שְׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נָשִׁים מֵתוֹת בְּשָׁעַת לִידָתָן, עַל שְׂאֵינָן זְהִירוֹת בְּנִדְהָ, וּבַחֲלָה, וּבַהֲדַלְקַת הַנֶּר" (משנה, מסכת שבת, פרק ב', משנה ו').⁷ ניתן למצוא סמליות בקשר בין הפרשת חלה, הזלקת הנר והכנת כיסויי חלה, שנעשו בעיקר בידי נשים ועבור משק ביתן.

בניגוד לתשמישי הקדושה דוגמת וימפלים ומעילים, שהוכנו על ידי נשים יהודיות לבית הכנסת, כיסויי החלה הם שילוב מעניין של הכנסת הקודש לתוך ההיכל הפרטי, לתוך הספרה הביתית-משפחתית. כיסוי החלה מקשר בין האישה והקודש בין הקדושה הכללית לקדושה הפרטית.

כיסוי חלה בהלכה

בעדות ישראל נהגו לכסות את החלות בסעודות השבת.⁸ בהלכה קיימות סברות שונות בנוגע למנהג זה:

1. זכר למן, שהיה מונח במעין קופסה וטל מעליו וטל מתחתיו. מפת השולחן וכיסוי החלה מדמים את הטל המגן על המן מלמעלה ומלמטה.⁹
2. כיסוי החלות בעת הקידוש הוא כדי לא לבייש כביכול את הפת. החיטה והשעורה קודמות לגפן בפסוק המאפיין את שבעת המינים: "ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן

6 על הווימפל ראו: "סצנות חתונה על גבי חיתולים לספר תורה מגרמניה", **רימונים** 6-7, 1999, עמ' 47.

7 להרחבה בנושא מצוות חנ"ה ראו: שלום צבר, "מצוות חנ"ה - הדימויים החזותיים של מצוות האישה בקרב יהודי אירופה מיה"ב ועד שלהי המאה ה-19", מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, תשע"ג, עמ' 382-413.

8 קיימת מחלוקת אם בשלוש סעודות השבת יש צורך בכיסוי החלות. ראו: אביגדור ברגר, **מנהגי בציעת החלות בשעת הקידוש**, תשס"ב.

9 שם, עמ' ע"ח.

שולי המפות נתפרו במעין סרט העשוי מקלעת משולבת של חוט שחור וחוט כסף. המפה הונחה בטקס החינה על ברכי הכלה היהודייה, ולאחר החתונה ייחדה אותה הכלה למפת השבת.¹⁷ לעתים הוקדשו כיסויי החלות לבית הכנסת כמלבוש לספר התורה.¹⁸

אהרון בצלאל תיאר בזיכרונותיו את ערב השבת בבית הוריו באפגניסטן: "בשובנו מבית הכנסת כבר היה מוכן שולחן השבת. בקיץ ישבנו על במה מוגבהת בחצר. על הבמה נפרש שטיח, במרכזו הייתה מפת השולחן וסביבו הונחו המזרנים לשיבה. בימי בחורף הקרים ישבנו סביב הכורסי (מעין שולחן נמוך שמתחתיו גחלים לחימום). על המפה נערכו כלי השבת ומעליהם, אם בחצר ואם על הכורסי, נפרש החונצה פוש (כיסוי השולחן הערוך), שהיו מסירים אותו רק עם הברכה - 'המוציא' באמצע השבוע והקידוש בשבת. על הכיסוי רקמו הנשים מגן דוד, את הכותל המערבי ושלושה ברושים, ולכבוד שבת".¹⁹

דגם מאוחר זה הושפע כנראה מהשפעות מערביות שהגיעו לאפגניסטן ודחקו את רגלי המסורות המקומיות. הנדוניה של הכלה בקרב יהודי כורדיסטן כללה אף היא מפה לשבת רקומה ביד.²⁰ מפות השבת, כמו הבגדים, עוטרו בקמעות צבעוניים רקומים.²¹ בתערוכה במוזיאון ישראל הוצגה מפה לשבת מכורדיסטן האיראנית, המעוטרת במעגלים רקומים ובתוכם משולבים פסוקים בעברית ושריגים.²² לעתים קושטו מפות מכורדיסטן האיראנית בזהרונים.²³

האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"א, עמ' כ"ט. דוגמאות לכיסויי חלות אלה בעמ' 145-146.

17 דוגמה לכך ניתן לראות בספר של הנגבי ויניב, עמ' 117.

18 שם, עמ' כ"ט.

19 אהרון בצלאל, להניח ברכה - זיכרונות של ילד יהודי מהראת באפגניסטן, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשס"ט, עמ' 117.

20 אורה שוורץ בארי, יהודי כורדיסטן - אורח חיים, מסורת ואמנות, מוזיאון ישראל, 1982-1981, עמ' 147.

ראו: זהר וילבוש, "מפת שבת מקושטת מאוסף המוזיאון", חדשות מוזיאון ישראל 10, תשל"ו. עמ' 96-98.

21 שם, עמ' 148.

22 שם, עמ' 152-153.

23 שם, עמ' 158.

ודבש" (דברים, ח', 8). כאשר החלה מכוסה בשעת הקידוש היא כביכול לא נוכחת, וכך לא מקדימים את הגפן על פניה.¹⁰

3. כיסוי החלות הוא כדי להוסיף ולהדגיש את ייחודיות השבת.¹¹

4. החלות מכוסות היות והן מסמלות את איסור האכילה לפני הקידוש.¹²

חכמים דנו בין היתר בצורתו החיצונית של כיסוי החלה. הרב משה שטרן (1914-1997), רב הקהילה האולטרה אורתודוקסית בדברצן, הונגריה, עד מלחמת העולם השנייה, מביע בשו"ת באר משה (חלק ו', סימן קל"ד) מורת רוח על כך שהמפה צבעונית, בשעה שבמקור הייתה לבנה כמו הטל. אך לדעת מרבית הפוסקים די בכך שהמפה תהיה נקייה ומכובסת, ואין צורך להקפיד על כיסוי לבן דווקא.¹³

חכמים התירו כיסוי שקוף לחלות,¹⁴ אך הביעו מורת רוח על כיסויי חלות מחוררים כרשת. "יכסה הפת במפה שאין בה נקבים שלא יראה הפת בושטו ואינו מוכרח... לכן צריך לכסות הפת, ומטעם זה צריך שתהא המפה שלמה ולא כאותן שהן מנוקבות כעין רשת".¹⁵

כיסויי חלות בעדות ישראל

בעדות ישראל רווחו סוגים שונים של כיסויי חלה. בארצות האסלאם רווחו כיסויים ייחודיים לשבת שנפרשו על הרצפה, נוסף לכיסויי החלה.

בקרב יהודי אפגניסטן נהגו לאכול את הסעודות על גבי מגשי נחושת רחבים המכוסים במפות עגולות וצבעוניות. הם השתמשו בכיסויים זהים כדי לכסות את החלות. כיסוי החלה היה עגול וצבעוני ועוטר בחרוזי קרמיקה כחולים, כפתורי צדף, רקמת זהרונים ודגמים הנדסיים שונים.¹⁶

10 שם, עמ' ע"ט.

11 שם, עמ' פ"ב-פ"ג.

12 שם, עמ' פ"ד.

13 שם, עמ' ק"א.

14 שם, עמ' צ"ב.

15 שם, עמ' ק"ב.

16 זהר הנגבי, ברכה יניב, אפגניסטן - בית הכנסת והבית היהודי, המרכז לאומנות יהודית,

יצחק והר המוריה. כיסוי לחלה מפואר זה היה מן הסתם רכושן של משפחות עשירות מאוד.

מקור שממנו אפשר לשאוב מעט מידע על כיסויי חלות במרכז אירופה בשלהי המאה ה־19 הוא יצירותיו של מוריץ דניאל אופנהיים (1800-1882). ביצירה "שבת אחרי הצהריים" (1866) נראה על השולחן כיסוי חלה לבן מופשל וללא סממנים מיוחדים.²⁹ כיסוי החלה הלבן, העשוי מאריג משובח המוסט הצידה, מופיע גם בציור "שובו של המתנדב היהודי ממלחמות החירות" (1833-1834).³⁰

בתצלום של הציור "קבלת שבת" מתוך הסדרה "תמונות מחיי משפחה יהודית", לצד הגביע על השולחן הערוך מופיע כיסוי לחלה, אף הוא לבן ונטול עיטורים.³¹

בגלויה צבעונית המבוססת על ציור זה מראשית המאה ה־20 המפה צבועה בצהוב, מה שיתכן מעיד על שינוי אופנתי.³² אופנהיים, כידוע, תיעד את העולם שבו חי בילדותו, מספר עשורים קודם לכן.

בציור מאוחר (סביבות 1920), הנמצא כיום באוסף המוזיאון היהודי בניו יורק, מתאר איזידור קאופמן (1853-1921) את שולחן השבת: בעלת הבית היושבת על כיסא בלבוש מהודר וממתינה לחזרת בני הבית מבית הכנסת. על השולחן הערוך לצדה כיסוי החלה הלבן העשוי בד משובח.³³

29 ראו: אלישבע כהן (אוצרת), מוריץ אופנהיים (קטלוג התערוכה), מוזיאון ישראל 1983 - עטיפת הקטלוג.

30 מוריץ אופנהיים, עמ' 24. על תיעוד המסורת היהודית בציוריו של אופנהיים ראו: בצלאל ססיל רות, "האמנים והאמנות היהודית לפי האמנסיפציה", בתוך: ססיל רות (עורך), **אמנות יהודית**, רמת גן 1974, עמ' 153.

איסמר שורש, "האמנות כהיסטוריה חברתית - אופנהיים וחזון האמנסיפציה של יהודי גרמניה", בתוך: אלישבע כהן (אוצרת), מוריץ אופנהיים (קטלוג התערוכה), מוזיאון ישראל 1983. עמ' 25-34.

31 מוריץ אופנהיים, עמ' 20.

32 https://web.nli.org.il/sites/nli/english/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=N-LL_EDU&docid=NNL03_EDU700276031

33 https://he.m.wikipedia.org/wiki/%D7%A7%D7%95%D7%91%D7%A5:Isidor_Kaufmann_-_Friday_Evening_-_Google_Art_Project.jpg

על יצירתו של קאופמן ראו: ססיל רות (עורך), **האמנות היהודית**, רמת גן 1974. עמ' 154.

באוסף מוזיאון ישראל קיימת מפת שולחן גדולה מסוף המאה ה־19 מעיראק ועליה רקומים בחוטי משי סידור לחמי השבת על פי קבלת האר"י וכן כלי המקדש: שולחן לחם הפנים, מזבח הזהב ומנורת שבעת הקנים.²⁴

באלג'יריה, שהייתה תחת השפעת השלטון הקולוניאליסטי מאמצע המאה ה־19 עד אמצע המאה ה־20, כיסוי החלות נרקם על ידי בעלת הבית או בנות משפחתה. הכיסוי עוטר בעיטורים צמחיים ולעיתים בחלה או בנרות שבת. משפחות עשירות נהגו להזמין מפות מצרפת או מרוקמות מקצועיות.²⁵

בתצלום בית משפחה יהודית במצרים בערב שבת בשנת 1948 לא ברור אם יש כיסוי מיוחד לחלה.²⁶

באוסף המוזיאון היהודי בניו יורק נמצא כיסוי עגול גדול העשוי מטלאים רקומים מאיראן, המתוארך למאות 18-19.²⁷ במרכז הכיסוי עיגול ומסביבו דגמים צמחיים המזכירים את צמרת הברוש. הכיתוב בעברית מעיד שאכן מדובר בכיסוי למזון.

"רבי שמעון אומר: שלושה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים, שנאמר: 'כי כל שולחנות מלאו קיא צואה בלי מקום'. אבל שלושה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משולחנו של מקום, שנאמר: 'וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה'" (פרקי אבות, ג', ג').

כיסוי לחלות יפהפה מבלרוסיה, המתוארך לשנים 1870-1871, נמצא באוסף המוזיאון היהודי בניו יורק. הכיסוי המרובע עשוי משי ורקום בחוטי מתכת.²⁸ בחלקו העליון רקומים פסוקים המתקשרים לשבת ובחלקו התחתון פסוקים המתקשרים למועדי ישראל, לצד עקידת

24 נעם בן יוסף (עורכת), **לחם בקרב דתות ועדות בארץ**, מוזיאון ישראל, ירושלים 2006, עמ' 50.

25 קולט שרביט חלימי, "אלג'יריה - מחזור השנה", בתוך: חיים סעדון (עורך), **אלג'יריה**, משרד החינוך, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים, עמ' 264.

26 נחם אילן (עורך), "מצרים", **קהילות ישראל במזרח במאות התשע עשרה והעשרים**, הוצאת מכון בן צבי, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"ח, עמ' 244.

27 Sharon R. Keller (editor), **The Jews - a treasury of art and literature**, Beaux Art Editions, 1992, p. 199

28 ראו: Keller, P. 198

בדוגמה תימנית. במרכז היו רקומים גביע או חלה והכיתוב "לכבוד שבת" או "לכבוד שבת קודש".³⁴ מלכה באב"ד לבית שהרבני זכרה שאמה רקמה את כיסויי החלות בבית. לימים אף היא למדה לרקום בבית הספר לבנות שבו למדה.³⁵ יוסף אלעד היה בן 16 בשנת 1947. בריאיון עמו הוא זכר כיסוי לבן רקום לשבת, שאחיותיו, שלמדו בבית הספר לבנות ברובע היהודי, נהגו לרקום.³⁶

לסיכום: מהדוגמאות שהובאו לעיל אפשר ללמוד על מרכזיותו של כיסוי החלה בבית היהודי בכלל ובחיי האישה היהודייה בפרט, במזרח ובמערב.

כיסויי חלה מאוסף המוזיאון

מוזיאון חצר הישוב הישן שוכן במבנה עתיק בן כ־500 שנה בעיר העתיקה בירושלים. המוזיאון מתעד את הווי החיים של היהודים בעיר העתיקה, בעיקר בין השנים 1840-1948. בשנים אלה, בעקבות העליות השונות מקצוות תבל, הרובע היהודי היה מעין מיקרוקוסמוס של העולם היהודי.

באוסף המוזיאון יש תשמישי קדושה מגוונים ובהם כיסויי חלה, חלקם רקומים מעשי יד וחלקם מודפסים.

במאמר זה נתמקד באוסף המוזיאון, הכולל 16 כיסויי חלה, מתוכם תשעה כיסויים רקומים, כיסוי אחד מעוטר בצבעים ושישה כיסויים מודפסים על בד. אוסף המוזיאון משקף את האוכלוסייה הממוצעת שהפרוטה לא הייתה מצויה בהכרח בכיסה.

כיסויי החלה הרקומים באוסף הם בעיקר פשוטים, וניכר בהם שנרקמו על ידי נשים או כלות לקראת נישואיהן ולמשק ביתן. ייתכן כי חלק מהכיסויים נרקמו על ידי תלמידות בית ספר כחלק מתהליך החניכה שלהן בשיעורי מלאכה וכלכלת בית. על פי עדות אחת התורמות שנרשמה בכרטסת הפריט, כיסוי החלה נרקם על ידי בתה בת השמונה. בראיונות שנערכו עם מידעני המוזיאון, שהיו ילדים ונערים בשנות הארבעים בירושלים, עלה כי כיסויי החלה בבתי הוריהם זכורים להם היטב.

פועה שטיינר לבית מן ההר זכרה כיסוי חלה מלאכת יד שסבתה סרגה במסרגה אחת. כיסוי החלה היה מרובע ובמרכזו המילים "שבת שלום" בדוגמת תחרה. לימים, כשבגרה, בשנות החמישים, היא למדה את מלאכת הרקמה בבית הספר ורקמה כיסוי לחלה שמסגרתו רקומה

34 ראיון עם פועה שטיינר (מן ההר), מראיינת: אורה פיקל צברי, 24 בדצמבר 2021, ארכיון מוזיאון חצר הישוב הישן.

35 ראיון עם מלכה באב"ד (שהרבני), מראיינת: אורה פיקל צברי, 24 בדצמבר 2021, ארכיון מוזיאון חצר הישוב הישן.

36 ראיון עם יוסף אלעד (אזולאי), מראיינת: אורה פיקל צברי, 24 בדצמבר 2021, ארכיון מוזיאון חצר הישוב הישן.

ניתוח הכיסויים מאוסף מוזיאון חצר הישוב הישן

ניתן לחלק את הכיסויים מאוסף המוזיאון לשלושה סוגים עיקריים:
כיסויים רקומים עבודת יד, כיסוי מעוטר בצבעים - כנראה על בסיס
רקמה בחוטים צבעוניים במקור - וכיסויים מודפסים.

כיסויים רקומים:

א.

רקמה שבה מצוינים פרטים כגון
שנה, מקום ושם הרוקמת.

ב.

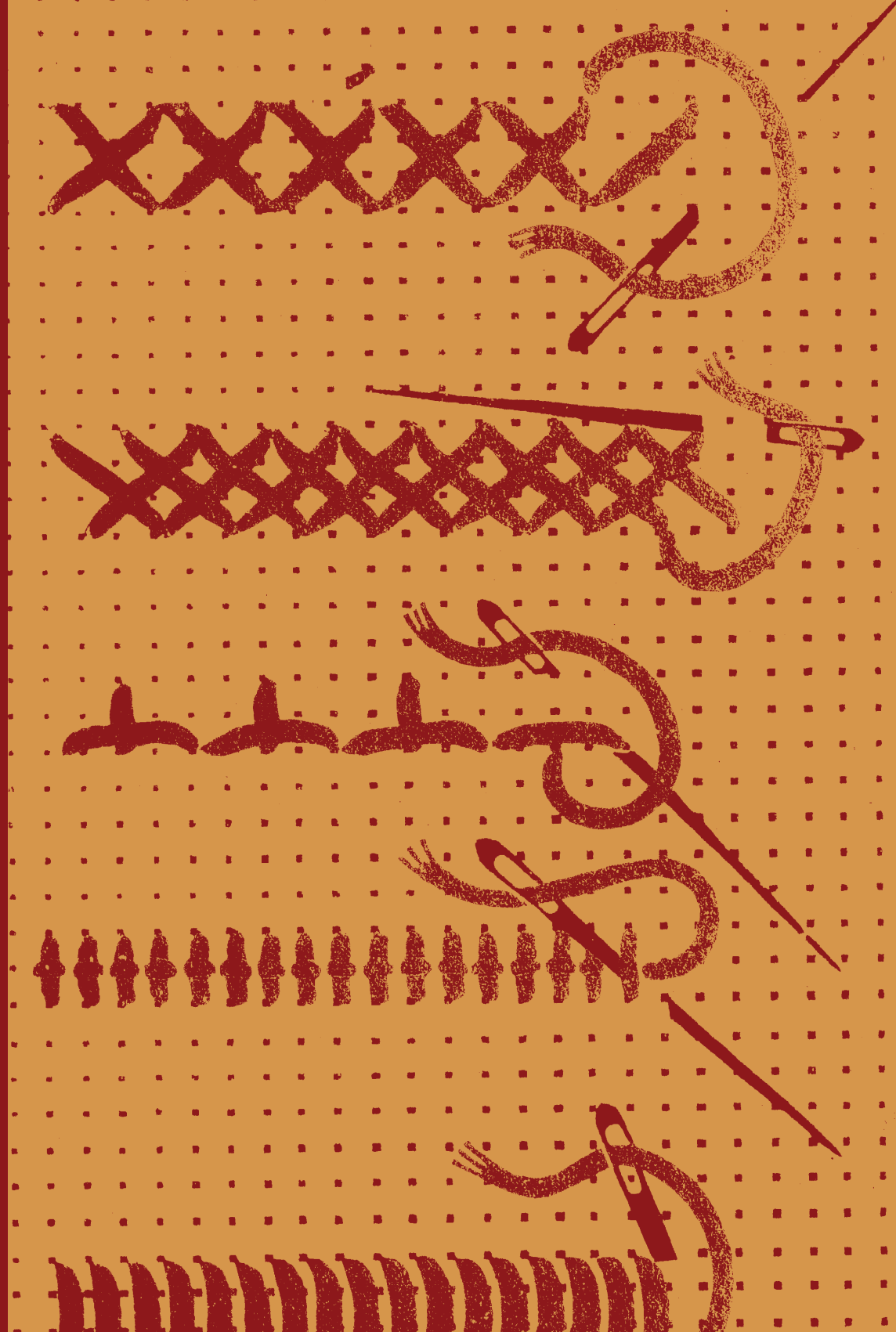
רקמה המעוטרת
בשיבולים.

ג.

רקמה בדגם כתר תורה
וזר פרחים צבעוניים.

ד.

רקמה המשלבת אלמנטים
טקסיים המזוהים עם היהדות.

1. כיסוי חלה, תרס"ה (1904/5)

תיאור: בכיסוי חלה זה נרשמו כפי הנראה שם הרוקמת, הענא קאיאן, והשנה שבה נרקם הכיסוי - תרס"ה (1904/5), ייתכן שנת נישואיה. כיסוי החלה עשוי בד לבן פשוט על בסיס משבצות, שייתכן כי סייעו ברקמה הסימטרית והמדויקת. דגמים גיאומטריים סימטריים מדויקים רקומים בצבע אדום. שם הרוקמת והשנה רקומים בתכלת.³⁷

טכניקה: רקמת יד. תך מילוי, תך סטן וצלבים, תך משוכל בשוליים, תך סטן, תך כוכב.³⁸

מוצא אפשרי: ייתכן כי השם קאיאן הוא שיבוש או וריאנט של השם כהן. על פי שמה הפרטי מוצאה אירופי אשכנזי.

כיסוי לחלה, תרס"ה (1904/5)
Challah Cover, 1904/5

37 באוסף מוזיאון בר דוד יש פריט דומה משנת תרס"ז (216.21). תודה לרשמת המוזיאון תימור גבע על סיועה.

38 להסבר על סגנונות הרקמה השונים ראו נספח, עמוד 49.

2. כיסוי, תרצ"ב (1931/2)

תיאור: כיסוי גדול ומרובע שייתכן כי שימש כמפה. הכיסוי נרקם על פי דגם שייתכן כי שורטט על פי דגם מוכר. במסגרת החיצונית: "זכור את יום השבת לקדשו". למטה רקומים השנה והמקום: שנת תרצ"ב (1931/2) ירושלים.

במרכז רקום הדגם הסכמתי של הכותל המערבי ושלושת הברושים. התיאור הסכמתי מוקף בלווייתן-נחש בריח. להסרת הספק רקומה המילה "לויתן", סמל לאחרית הימים, שבהם נשב בסוכה העשויה מעוורו של לווייתן (בבא בתרא, ע"ה, א').

כמו כן, הדג מתקשר היטב לשולחן השבת ולתפריט המאפיין אותו. בעדות ישראל נהוג לאכול דגים בשבת משום עונג שבת: "במה מענגו? רבי יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומין" (תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף קי"ח, ע"ב).

מאוחר יותר נקשרו היבטים מיסטיים לאכילת הדג בשבת: "ואמר האוכל דג ביום ד"ג (הוא שבת בגימטריא ד"ג שעולה שבעה) ניצול מד"ג ראשי תיבות דין גיהנם, כי הוא רומז לתנין של סעודת הצדיק לעתיד לבא שהוא מרמז ליום שבת קודש".³⁹

בפולקלור הדגים מסמלים רוחניות גבוהה, משום שהם חיים במים, סמל לטיהור. כמו כן, הם סמל לפריון ולהגנה מפני המרעין בישין, כנאמר: "אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין" (תענית, ח'). מאידך, עורו השמנוני והעבה של הלווייתן מסמל את הגשמיות. מכאן שהלווייתן מסמל את הגשמיות והרוחניות המתקיימות זו לצד זו באותו יצור, סמל לאחרית הימים, שבה השלום והאחדות ישררו בעולם.

איור של דג מעין זה מופיע בעשרות פריטים, למשל בעמוד השער של פנקס חברת תלמוד תורה משנת 1886.⁴⁰

39 ברוך אברהם מני, ברוך אברהם, 1987, עמ' רי"ד.

40 רבקה גונן (עורכת), בחזרה לעיירה, אנ-סקי והמשלחת האתנוגרפית היהודית, 1912-1914, מוזיאון ישראל, ירושלים תשנ"ד, עמ' 110.

כיסוי, תרצ"ב (1931/2)
Cover, 1931/2

3. כיסוי חלה רקום עם עיטור שיבולים, אמצע המאה ה־20

תיאור: כיסוי חלה לבן ומלבני שבשוליו גדילים. במרכזו רקומה בחוט ירוק המילה "שבת". לצדה ארבעה גבעולי שיבולים רקומים ברקמת מילוי בצבע בז'. שלוש מארבע פינות המפית מודגשות בעיטור זוויתי, בקווים כפולים ברקמת שרשרת בצבעי חום וצהוב. בבדיקה השוואתית מול אוספי ארכיונים ומוזיאונים נוספים בארץ עולה שימוש מועט יחסית בסמל השיבולים בהתיישובות העובדות. עם זאת, יש צורך להבהיר שמטבע הדברים כיסויי חלה נחשבו לפריט ביתי משפחתי, שבעקבות השימוש התכוף בו נשחק לעתים מזומנות והוחלף.

כיסוי חלה, אמצע המאה ה־20
Challah Cover, Mid 20th century

רחל אליאור ראתה באיור פנקס חברת המשניות של מז'בוז' משנת 1860 את שור הבר והלווייתן המובטחים לצדיקים לעתיד לבוא. יהודי פודוליה, הרחוקים מן הים, ראו בעיני רוחם את הלווייתן, הדומה לדג המכונה "זאב הים", שלא ברורה מידת כשרותו.⁴¹ תיאור דג זה מופיע כ"מפלצת ים" בכתב יד מימי הביניים על ספר יונה.

ציורי דג דרקון רווחו בכתבי יד מאוירים ובמיניאטורות מהתקופה הביזנטית, ובכתבי יד ובאיקונוגרפיה ואומנות פלסטית נוצרית מימי הביניים.⁴²

דג גדול עם זנב גדול ומתעקל מתואר בתבליט על ארון קבורה ובקטקומבות ברומא מהמאה הראשונה ואילך.

ייתכן שבמציאות הקשה שבה חיו היהודים במזרח אירופה הם היו זקוקים לנחמה שבאחרית הימים, שאותה מסמל הלווייתן.

כיסוי זה מתכתב עם דגם הכיסוי לחלה שרקמה חנה רבקה הערמאן מירושלים לנדבן הרב לער"ן, שבו לווייתן או דג גדול הנוגס את זנבו ובמרכז מערת המכפלה.⁴³

טכניקה: רקמת יד. תך שיניים בשוליים, תך נוצות, תך גבעול, תך בצלאל, תך מפוצל, תך סטן, תך שרשרת.

מוצא: ירושלים. תורמת הכיסוי הייתה מאנשי הישוב הירושלמי בעיר העתיקה.

https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02vsi292TjDSaPH6odDhBNGJ5k-GWBgutMZv1GZCFkTSVhQe3iEHFXFDpntGr1MxFDBI&id=393307920822948&sfnsn=mo 41

42 שמריהו טלמון, "דגים ובתולות ים בספר יונה", עט הדעת 3, 1999, עמ' 16-19.

43 רחל צרפתי (עורכת), מנחה שלוחה - תיאורי מקומות קדושים בידי אמנים יהודים, מוזיאון ישראל, ירושלים 2002, עמ' 71.

4. כיסוי חלה רקום עם עיטור שיבולים, אמצע המאה ה-20

תיאור: הכיסוי לבן ומרובע. בחוט לבן נרקמה אגודת שיבולים ועליה נוסח ברכת "המוציא" בא"י (ברוך אתה ה') אמ"ה (אלוהינו מלך העולם) "המוציא לחם מן הארץ".

טכניקה: רקמת יד. סיומת בסגנון אז'ור. תך גבעול, תך נטיפות, תך סטן.

כיסוי חלה, אמצע המאה ה-20
Challah Cover, Mid 20th century

בארכיון קיבוץ שדה אליהו נמצאת רקמה זהה למדי משנות השבעים לכיסוי החלה מאוסף המוזיאון. התברר שאחת מבנות הרובע, ציונה סגל, הגיעה לקיבוץ בראשית שנות הארבעים ויזמה את הכנת המפות לחדר האוכל.⁴⁴

באוסף מוזיאון בר דוד בקיבוץ ברעם יש מספר כיסויי חלה המעוטרים בשיבולים.⁴⁵ באוסף מוז"א קיים כיסוי חלה משנת תרפ"ו (1925/6), שבו מופיעים שיבולים לצד פרחים וכתר תורה.⁴⁶

ייתכן כי השימוש בשיבולים מהדהד את ההשפעה הציונית-חקלאית של שיבת העם לאדמתו.

באוסף מוזיאון ראשון לציון קיימים שני כיסויי חלה מהשנים הראשונות לקום המדינה ועליהם כתוב "מדינת ישראל". אחד מהם עם סמל המנורה במרכזו, השני עם גביע הקידוש.⁴⁷ כיסויי חלה אלה, ככיסויי החלה מעוטרי השיבולים, משקפים את תחושת הלאומיות והתחדשות העם בארצו.

טכניקה: רקמת יד. תך סכסך ותך גבעול, רקמת שרשרת. תך סטן, תך בצלאל.

מוצא: ירושלים.

כיסוי חלה, שנות ה-70 של המאה ה-20
באדיבות ארכיון שדה אליהו
Challah Cover, 1970's
with thanks to Sde Eliyahu Archive

44 על הגעת בנות הרובע היהודי לקיבוץ שדה אליהו ראו: אורה פיקל צברי, "מיבנה לירושלים" (קטלוג התערוכה), מוזיאון חצר הישוב הישן, 2011. תודה לגב' לילי דרור, מנהלת ארכיון קיבוץ שדה אליהו, על הסיוע.

45 פריטים 216.12, 216.2. תודה לגב' תימור גבע, רשמת מוזיאון בר דוד, על המידע.
46 פריט MH8E816. תודה לגב' מאיה מוסק, עוזרת אוצרת אגף אתנוגרפיה ויודאיקה במוז"א, על הסיוע.

47 פריטים 3-003-3341, 3-001-3342. תודה לגב' אפרת הברמן, מנהלת האוספים במוזיאון ראשון לציון, על המידע. באוסף מוזיאון בר דוד קיים כיסוי לחלה עם מנורה (פריט 216.1).

5. כיסוי לחלה, אמצע המאה ה־20

תיאור: כיסוי מרובע לחלה מעוטר בתחרה. כתר תורה בראש הכיסוי. במרכזו רקום בסגול הכיתוב "לכבוד שבת קדש". חלה קלועה רקומה מתחת לכיתוב. מסביב - מסגרת פרחים צבעוניים. את הדגם הכולל כתר תורה ופרחים בווריאציות שונות ניתן למצוא על תשמישי קדושה רבים דוגמת פרוכות ומעילים לספרי תורה וכן בכיסויי מצות.

דגם דומה של כיסוי לחלה אפשר למצוא במוז"א.⁴⁸

טכניקה: רקמת יד. תך גבעול, תך נוצות, תך סטן, קשר צרפתי. **מוצא:** ירושלים.

כיסוי חלה, אמצע המאה ה־20
Challah Cover, Mid 20th century

6. כיסוי לחלה, אמצע המאה ה־20

תיאור: כיסוי מרובע לחלה. כתר תורה בראש הכיסוי. במרכז רקום בצהוב "לכבוד שבת קודש". זר פרחים צבעוניים, שריגי גפנים ואשכולות ענבים מעטרים את הכיסוי.

טכניקה: רקמת יד. תך גבעול, תך נוצות, תך בצלאל, קשר צרפתי. **מוצא:** ירושלים.

כיסוי חלה, אמצע המאה ה־20
Challah Cover, Mid 20th century

48 פריט MHEE357. תודה לגב' מאיה מוסק, עוזרת לאוצרת ביתן אתנוגרפיה ויודאיקה במוז"א, על סיועה.

כיסויי
חלה
המשלבים
אלמנטים
טקסיים
המזוהים
עם היהדות

7. כיסוי חלה: אמצע המאה ה-20

תיאור: כיסוי חלה בדגם המוכר של כתר תורה וזר פרחים צבעוניים. הכיתוב "לכבוד שבת קודש" רקום בצהוב ובחלקו התחתון של הכיסוי רקומה חלה קלועה.

טכניקה: רקמת יד. תך גבעול, תך נוצות, תך סטן.
מוצא: ירושלים.

כיסוי חלה, אמצע המאה ה-20
Challah Cover, Mid 20th century

8. כיסוי חלה רקום, אמצע המאה ה-20

תיאור: כיסוי חלה מלבני עשוי מבד כותנה לבן. בארבע פינות הכיסוי רקמה בטכניקת אז'ור. במרכז רקום "לכבוד שבת ויום טוב". מתחת לכיתוב רקום מגן דוד ובמרכזו המילה "ציון".

טכניקה: רקמת יד. אז'ור, רטיצ'לו.

מוצא: ירושלים.

כיסוי חלה, אמצע המאה ה-20
Challah Cover, Mid 20th century

9. כיסוי חלה רקום, אמצע המאה ה-20

תיאור: כיסוי חלה מלבני מקושט באמרת תחרה סביבו. במרכז הכיסוי רקומים שולחן שבת ערוך ועליו בקבוק יין, חלות, גביעים לקידוש ופמוטים. מעל השולחן הערוך רקום "לכבוד שבת ויום טוב". מסגרת של פרחים צבעוניים רקומים מעטרים את הכיסוי. כיסוי חלה זה מתכתב עם כיסוי למצה מאוסף המוזיאון משנת תרצ"ב (1932).

כיסוי חלה, אמצע המאה ה-20
Challah Cover, Mid 20th century

כיסוי חלה, אירופה, ראשית המאה ה־20
Challah Cover; Europe, Early 20th century

10. כיסוי לחלות שבת. אירופה, המחצית הראשונה של המאה ה־20

תיאור: כיסוי לחלות שבת עשוי בצבעים. במרכז זוג חלות שבת, מימין ומשמאל נרות שבת, למעלה ולמטה הכיתובים "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" ו"ויכלו השמים והארץ וכל צבאם", סביב עיטורי פרחים. בבחינה מדוקדקת של הכיסוי ניתן לראות שהצבעים המקוריים נצבעו מאוחר יותר כנראה בצביעה חוזרת בצבעים אקריליים. ייתכן שדגם החלה הקלועה מסמל את שבעת ימי השבוע. דגם זהה כמעט לחלוטין בקווי המתאר נמצא במוז"א.⁴⁹

49 פריט MHEE216. תודה לגב' מאיה מוסק, עוזרת לאוצרת ביתן האתנוגרפיה והיודאיקה במוז"א, על סיועה.

חזרה על דגם של שולחן השבת הערוך הפסטורלי, הכולל בקבוק יין לקידוש, פמוטים מאירים ומצות במקום חלות. גם כיסוי זה ממוסגר בפרחים.
טכניקה: רקמת יד, תך גבעול, תך נוצות, תך סטן.
מוצא: ירושלים.

כיסוי מצות, תרצ"ב (1931/2)
Matza Cover, 1931/2

כיסויי חלה מודפסים

לדאבון הלב מסתבר שהגב' פרומה סלומון לא הייתה הראשונה שהגתה את הדפסת כיסויי החלות, וכיסויים אלה רחוקים מלהיות המצאה ירושלמית.

באוסף מוזיאון היכל שלמה נמצא כיסוי לחלה משנת תרל"ה (1875) מווינה, ובאוספי מוזיאון ישראל, במכירות פומביות ובאוספים פרטיים נמצאו פריטים דומים למדי.⁵⁰

דוגמה למפה מודפסת משובחת עם תפירת שוליים נמצאה באוסף מוזיאון ישראל.⁵¹

כיסויי חלות הודפסו על בדי משי או כותנה והיוו תשורה מקובלת לתורמים למוסדות חסד וקודש רבים שהיו בירושלים. נהוג עד ימינו אלה לתת תשורה נאה (לוח יארצייט, תעודת חברות, תיק לתפילין, "מזרח", שנה טובה ועוד) לתורמים למוסדות אלה.

לא מן הנמנע שיואל משה סלומון נתקל במסעותיו בכיסויי חלה מודפסים, ורעייתו הפעלתנית והמעשית שאבה מהם את השראתה. היא העסיקה נשים בתפירת השוליים והבטנה לכיסויים המודפסים בדפוס המשפחתי.

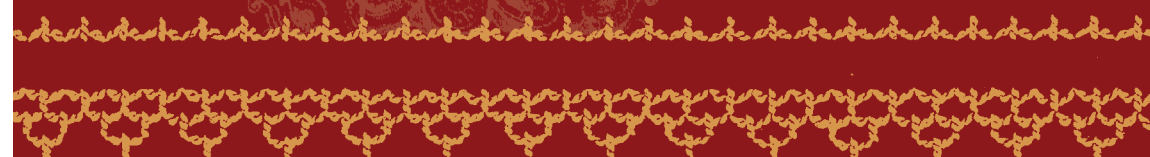
כיסויי החלה (ואף המצות) הודפסו במגוון צבעים: כתום, צהוב, קרם, לבן, ורוד, אדום וכחול. הכיסויים הזכירו בעיצובם את לוחות היארצייט והמזרח ותעודות החברות שהודפסו בבתי הדפוס סלומון, מונזון ואחרים.⁵²

50 כיסוי לחלה מווינה מאוסף מוזיאון היכל שלמה לאומנות יהודית, ICMS-HSH-JUD1495- JUD1495. תודה למנהלת המוזיאון הגב' שלומית צבאג ולאוצרת המוזיאון הגב' מעין שריה על סיוען.

51 כיסוי לחלה מאוסף מוזיאון ישראל, ICMS_IMJ_589286.

52 על דפוס מונזון ראו: גליה גביש, דפוס א.ל מונזון ברמץ-מליתוגרפיה לאופסט (קטלוג התערוכה), מוזיאון חצר הישוב הישן, 2009. על דפוס סלומון ראו: אורה פיקל צברי, חזון ומעש, 2011.

כיסויי חלה מודפסים

מזרח, דפוס מונזון, ראשית המאה ה-20.
Mizrach, Monsohn Print, Early 20th century

לוח יארצייט, דפוס מונזון, ראשית המאה ה-20.
Yahrzeit Calendar, Monsohn Print, Early 20th century

האיורים סכמתיים ומבוססים על דגמים מוכרים. בכולם מופיעים המקומות הקדושים. בדומה לעיצוב לוחות המזרח והיארצייט, הכיסוי חולק לשלושה חלקים. בטור הימני איור סכמתי של הגוף מבקש התרומה ומתחתיו מודפס נוסח הקידוש לערב שבת. בטור השמאלי איור סכמתי של הגוף השני מבקש התרומה ומתחתיו נוסח הקידוש ליום טוב. לעתים מדובר באותו גוף או באיחוד של מספר גופים. במרכז מנורת השבת או מנורת המקדש בת שבעת הקנים, שכולם, מימין ומשמאל, פונים לעבר הקנה המרכזי. בתוך, מצדי המנורה, ברכת הדלקת הנר ביידיש. המוטיבים השונים שולבו בקומבינציות שונות, כנראה בתיאום עם הלקוח. באוסף מוזיאון חצר הישוב הישן קיים כיסוי למצה מודפס עבור תורמי בית היתומים ציון.⁵³ הכיסויים באוסף המוזיאון הם מתוצרת דפוס מונזון, דפוס סלומון והוצאת בית המסחר של מנדל פרידמאן.

53 היה בשימוש משפחת גרינברג מהרובע היהודי. תרומת בתם חיה מלכה נתנזון.

כיסוי חלה, דפוס סלומון, תקופת המנדט
Challah Cover, Salomon Print, Mandate period

כיסויי חלה מדפוס סלומון

11. כיסוי חלה מודפס, תקופת המנדט

תיאור: כיסוי כתום לחלה, שניתן כשי לתורמים לוועד הכללי כנסת ישראל לצדקת ר' מאיר בעל הנס בעיה"ק ירושלים. בדומה לעיצוב לוח היארצייט או המזרח, כיסוי החלה חולק לשלושה חלקים. בטור הימני איור סכמתי של בית המדרש קהילת יעקב. מתחתיו מודפס נוסח הקידוש לערב שבת.

מתחת למסגרת עם נוסח הקידוש לערב שבת מודפס "מנחת מזכרת אהבת ציון לאות תודה וברכה לנדיבי אחינו תושבי ומחזיקי המפעל הנשגב בארצנו הקדושה ת"ו (תיבנה ותיכונן) ועד הכללי כנסת ישראל לצדקת רבי מאיר בעל הנס זיע"א (זכותו יגן עלינו אמן) בעיה"ק (בעיר הקודש) ירושלים תובב"א (תיבנה ותקומם במהרה בימינו אמן) לתמיכת עניי כוללות האשכנזים המאוחדים שבערי הקודש ירושלים, חברון, צפת, טבריא וסביבותיהן".

בטור השמאלי איור סכמתי של תוכנית השכונה מצד צפון, ומתחתיו נוסח הקידוש ליום טוב. מתחתיו התרגום לאנגלית של התודה לנדיבים. במרכז מנורת השבת או מנורת המקדש בת שבעת הקנים, שכולם, מימין ומשמאל, פונים לעבר הקנה המרכזי. בתווך, מצדי המנורה, ברכת הדלקת הנרות ותחינה ביידיש בעת הדלקת הנרות. מתחת למנורה ובמרכז הכיסוי מובהר ללא ספק למי ניתנה התרומה - צדקה למען עניי ירושלים וארץ ישראל.

שני מדליונים מרובעים עם מקומות קדושים: קבר רבי מאיר בעל הנס וקבר רחל. מתחת למנורה ומתחתיהם איור סכמתי של מקום המקדש והכותל המערבי.

מסגרת פרחונית מעטרת את הכיסוי. כיסוי משי תפור מצדו השני.

טכניקה: דפוס.

מוצא: ירושלים.

12. כיסוי חלה, ראשית תקופת המנדט

תיאור: כיסוי חלה מודפס על בד כחול מקושט באניצים עשויים מחרוזים כחולים. הכיסוי הוקדש כ"סוביניר - מנחה מזכרת אהבת ציון וברכה לנדיבי אחינו ותומכי המפעלים ועד הכללי לתמיכת עניי ערי הקודש ירושלים, חברון, צפת וטבריה, כולל וילנא, תלמוד תורה כללי, שיבת עץ חיים ובית החולים ביקור חולים".

ריבוי המוסדות מעיד על מצבם הדחוק והנואש של מוסדות אלה. כפי הנראה, בעקבות השבר הגדול שחל בישוב הישן בכלל ובירושלים בפרט במלחמת העולם הראשונה, נאלצו המוסדות לשנס מותניהם ולאחד כוחות בגיוס כספים להמשך פעילותם.⁵⁴ הכיסוי מחולק לשלושה חלקים עיקריים:

בטור הימני במסגרת מרובעת איור ת"ת "עץ חיים" החדש.

מתחתיו - סדר הקידוש בערב שבת, הכולל את "שלום עליכם" ונוסח הקידוש לערב שבת, ונוסח הקידוש לשבת בבוקר כולל "מזמור לדוד".

במסגרת מרובעת איור לא ברור, ייתכן של בית הכנסת החורבה.

במרכז הכיסוי מודפסים תפילה בידיש בעת הדלקת הנרות ונוסח ברכת הדלקת נר שבת ונר יום טוב. בין שני הנוסחים מופיעה במלוא יפעתה מנורת המקדש בעלת שבעת הקנים העשויים כפתור ופרח. לצדי המנורה - מאפייני העבודה במקדש: פך השמן, מלקחיים, כבש, ופסוקים מיסטיים המסמלים את התקווה לגאולה ולאחרית הימים.

לצד איור המנורה מדליונים - מערת המכפלה והכותל המערבי.

מתחת למנורה איור סכמתי ממוסגר של העיר העתיקה והמקומות הקדושים עם הסברים בסיסיים: קבר חולדה, קבר זכריה, קבר אבשלום, שער הרחמים, מדרש שלמה, חומת הר הבית, הכותל המערבי וכו'.⁵⁵ בטור השמאלי איור ממוסגר של בניין בית החולים ביקור חולים החדש. מתחתיו מודפס נוסח הקידוש ביום טוב והקידוש לשחרית של יום טוב.

בריבוע התחתון איור ממוסגר של קברי מלכי בית דוד. בחלק העליון מימין איור סכמתי של נחלת כנסת ישראל, ומצד שמאל איור של קבר ר' מאיר בעל הנס. **טכניקה:** דפוס. **מוצא:** ירושלים.

כיסוי חלה, דפוס סלומון, תקופת המנדט
Challah Cover, Salomon Print, Mandate period

54 על מצבה הקשה של ירושלים במלחמת העולם הראשונה ראו: יעקב גרוס (עורך), ירושלים תרע"ח 1917/8 - חורבן, נס וגאולה, ירושלים תשנ"ג.

55 שלום צבר, "הכותל המערבי באמנות היהודית במהלך הדורות", אריאל 180-181 (תשס"ז), עמ' 78-104.

13. כיסוי חלה, תקופת המנדט

תיאור: כיסוי חלה מודפס על בד משי כתום שנשלח לתורמי ישיבת אהל משה בירושלים. הכיסוי מזכיר בעיצובו את לוחות היארצייט והמזרח שהודפסו בדפוס מונזון ונשלחו לתורמים. בטור הימני נוסח הקידוש בשבת ומתחתיו במדליון איור מקום המקדש. בתווך כתר תורה ומתחתיו מנורת שבעת קנים. מצד אחד במסגרת מלבנית ברכת הדלקת הנרות ביידיש, ובצד השני ברכת הדלקת הנרות בעברית. למטה תחינה ביידיש בעת הדלקת הנרות. מתחת לתחינה איור ממוסגר של ישיבת אהל משה, שנוסדה על ידי הרב דיסקין מברסק. בטור השמאלי מסגרת עגולה ובה כתוב 'נוסדה (הישיבה) תרנ"ה על ידי הגאון הקדוש משה יהושע ליב דיסקין זצוק"ל (זכר צדיק וקדוש לברכה). מתחת, במסגרת מרובעת, הודפס נוסח הקידוש לערב יום טוב, ליום טוב ולנוסח ההבדלה.

בעיגול מתחת איור של עיר הקודש ציון. בעיצוב כיסוי החלה קיים דמיון רב לתעודת חברות בישיבת אהל משה מתקופה מקבילה, שהודפסה בדפוס מונזון עבור הישיבה ונמצאת באוסף מוזיאון חצר הישוב הישן.

טכניקה: דפוס.
מוצא: ירושלים.

תעודת חברות, דפוס מונזון, תקופת המנדט, אוסף מוזיאון חצר הישוב הישן

Memorial Present from Jeshivath OHEL MOSHE Jerusalem Palestine P. C.

כיסוי חלה, דפוס מונזון, תקופת המנדט
Challah Cover, Mandate period

תעודת חברות, תקופת המנדט
Membership Certificate, Monsohn Print, Mandate period

14. כיסוי חלה, ראשית המאה ה־20

תיאור: כיסוי חלה צהוב שניתן כתשורה לתורמי ישיבת תורת חיים בירושלים מיסודו של הרב וינוגרד. הכיסוי ממוסגר במסגרת פרחונית עשירה. בראש הטור הימני מדליון ובתוכו מודפס שם הישיבה, "תורת חיים", ומייסדה. מתחתיו נוסח הקידוש בשבת, ובמדליון מתחתיו מקום המקדש והכיתוב "עיה"ק ירושלם ת"ו". בראש הטור השמאלי מדליון ובתוכו מודפס שם הישיבה ומייסדה הרב וינוגרד באנגלית. מתחתיו נוסח הקידוש במועדים, ובמדליון מתחתיו איור הר ציון ומגדל דוד והכיתוב "עיר הקודש ציון ת"ו". בתווך מנורת המקדש בעלת שבעת הקנים, שהכיתוב משני צדדיה לא מותיר ספק באשר למקבל התרומה: "מנחת זכרון מאת הישיבה הגדולה תורת חיים". מתחת למנורת שבעת הקנים ממוסגרת התחינה לפני הדלקת הנרות ונוסח הדלקת הנרות לשבת וליום טוב. איור הישיבה מופיע במדליון ממוסגר מתחת לנוסח ברכת הדלקת הנר מוקף בציטוט "כי באור פניך נתת לנו ה' אלוקנו תורת חיים" מברכת "שים שלום" בתפילת העמידה.

כיסוי חלה, דפוס מונזון, ראשית המאה ה־20
Challah Cover, Monsohn Print, Early 20th century

טכניקה: דפוס אבן.
מוצא: ירושלים.

15. כיסוי לחלה, תקופת המנדט

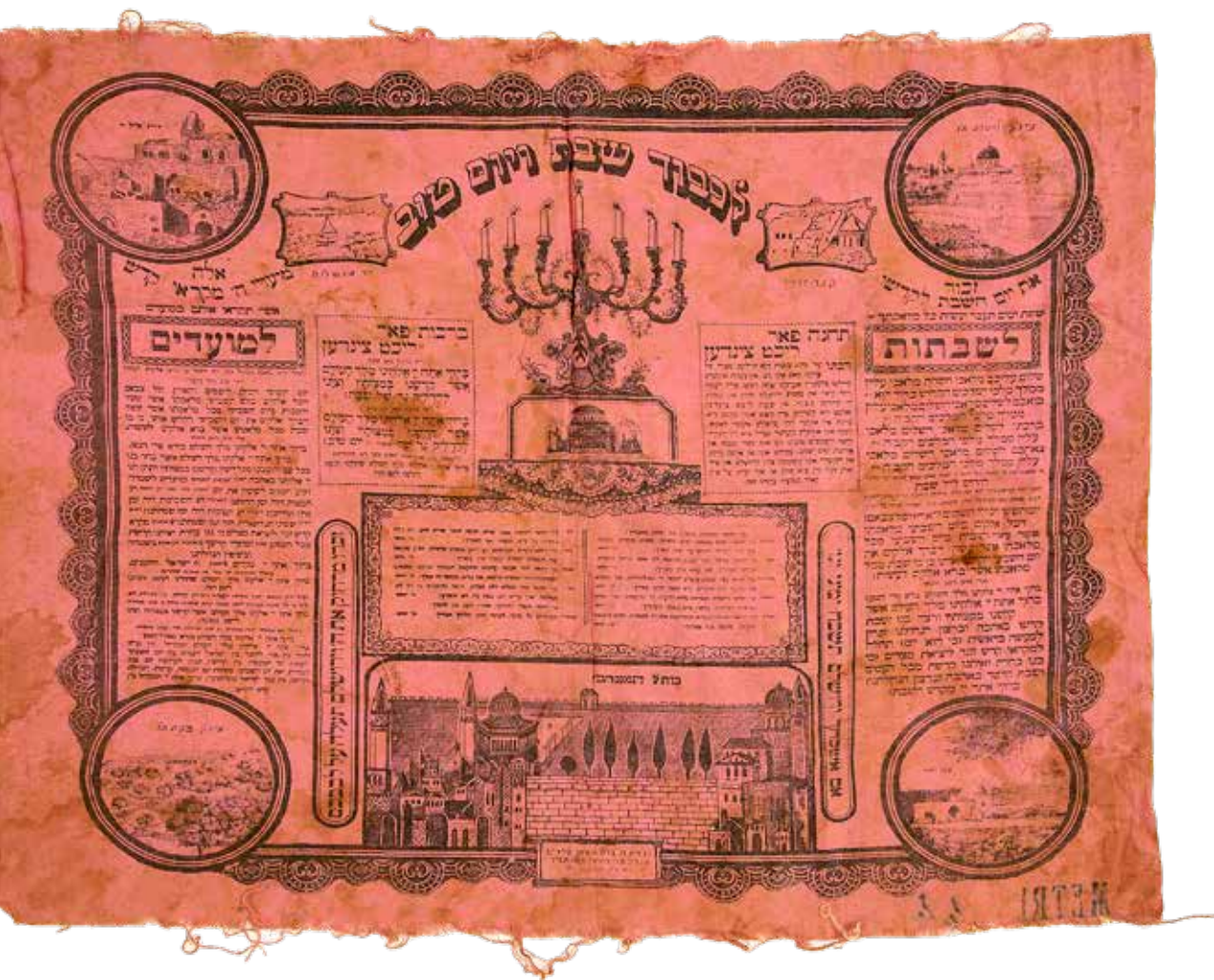
כיסוי חלה כחול מודפס. בניגוד לכיסויים הקודמים, לא מוזכר בפירוט שם המוסד מקבל התרומה. טור ימני: זכור את יום השבת לקדשו, נוסח קידוש לערב שבת, עם "שלום עליכם", "אשת חיל" ו"בורא פרי הגפן". במרכז, הכותל המערבי: גברים ונשים מתפללים (איור), ומקביל לו מצודת עיה"ק ציון ואיור מגדל דוד. מתחת תחינה ביידיש לפני הדלקת הנרות, מנורת שבעת הקנים בתווך, ומצדה השני במסגרת מרובעת מקבילה ברכת הדלקת נר שבת ויו"ט. מתחת למנורה קבר ר' מאיר בעל הנס. במרכז מתחת איור מקום המקדש - רחבת הר הבית כולה מסביב הפסוקים "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וגו'" (תהילים, קל"ז, 5), "מרום מראשון מקום מקדשנו" (ירמיהו, י"ז, 12) ו"זכרו מרחוק את ה' ירושלים תעלה על לבבכם" (ירמיהו, נ"א, 50). באותיות קטנות רשום "הוצאת בית מסחר ספרים מענדל פרידמאן ושות' - בעיה"ק ירושלים". בטור השמאלי: "אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם במועדם", נוסח הקידוש ליו"ט וכן הפיוט "בר יוחאי". הכיסוי יצא בהוצאת הספרים מנדל פרידמאן ושותפיו בעיה"ק ירושלים, כנראה על פי דגם קיים של דפוס מונזון, המוזכר בצד. ייתכן שהכיסוי הודפס לצרכים מסחריים גרידא כמזכרת לתיירים.

טכניקה: דפוס מונזון והוצאת ספרים מנחם מנדל פרידמאן.
מוצא: ירושלים.

כיסוי חלה, דפוס מונזון והוצאת ספרים מנחם פרידמן, תקופת המנדט
Challah Cover, Monsohn Print&Menachem Freedman Book Publishing, Mandate period

כיסוי חלה, הוצאת ספרים מנחם פרידמן, תקופת המנדט
Challah Cover, Menachem Freedman
Book Publishing, Mandate period

16. כיסוי חלה, תקופת המנדט

תיאור: כיסוי חלה מלבני מודפס בצבע ורוד (ייתכן שבעבר היה אדום ודהה).

בכל אחד מארבעת צדדי הכיסוי מופיע מדליון ובו איור המקומות הקדושים: מקום המקדש, הר ציון, קבר רחל וצפת.

במרכז הכיסוי הכתובת "לכבוד שבת ויום טוב" ולצדיה מלבנים ובתוכם איור קבר זכריה ויד אבשלום. לצד מנורת שבעת הקנים תחינה ביידיש בעת הדלקת הנרות, ומהעבר השני ברכות הדלקת נר שבת ויום טוב.

מתחת לכתובת מנורת שבעת קנים ומתחתיה איור קבר רבי מאיר בעל הנס והכיתוב "בעד ביהמ"ד (בית המדרש) לר"מ (רבי מאיר) בעל הנס".

באותיות קטנות כתוב "נר מצוה ונר תורה אלוהא דרבי מאיר ענני". מתחתיו מודפס פיוט שנוהגים בעדות ישראל לשיר בערב שבת על רבי שמעון בר יוחאי. בתחתית איור סכמתי של הכותל המערבי ומקום המקדש.

בטור הימני מודפס נוסח הקידוש לשבתות ובטור השמאלי מודפס נוסח הקידוש למועדים.

טכניקה: דפוס. הוצאת הספרים מנחם פרידמן.

מוצא: ירושלים

באוסף מוזיאון מגדל דוד נמצא כיסוי לחלה תוצרת בית היתומות הכללי. על כיסוי החלה, המתוארך לעשורים הראשונים של המאה ה-20, נרקמו המקומות הקדושים: מקום המקדש, קבר רחל, הר ציון או עיר ציון ומגדל דוד. אפשר שדגם זה שהשתמר מציג מזכרת שניתנה לתיירים בשלב שבין כיסוי מערת המכפלה לכיסוי המודפס.⁵⁶

56 תודה לגב' ענבל שמעון ממוזיאון מגדל דוד שחלקה עמי את המידע.

סיכום

במאמר זה נסקרו כיסויי החלה בעדות ישראל בהיבטים האומנותיים, ההלכתיים, ההיסטוריים והאתנוגרפיים. כיסויי החלה שבהם התמקד המאמר הם מאוסף מוזיאון חצר הישוב הישן, תוך השוואה לכיסויי חלה באוספים שונים.

מטבע הדברים, כיסויי החלה הביתיים לא השתמרו ברובם ואין במחקר ראשוני זה לצאת במסקנות חד משמעיות, אלא לבטא מגמות.

כיסויי החלה הרקומים ביד נעשו על ידי האישה לצורכי ביתה, ולעתים כחלק מתהליך החניכה שלה והפיכתה לאשת איש. המסר המועבר בכיסויי חלה רקומים אלה הוא אישי יותר ומבטא את רחשי לבה של הרוקמת, ולעתים רחשים לאומיים דוגמת דגם השיבולים או תקווה לאחרית הימים והגעת הגואל בדגם הלווייתן.

עם הגעת הקדמה והתיעוש ניתן למצוא כיסויי חלה מודפסים. כיסויים אלה נעשו בעיקר לצרכים שיווקיים למען מוסדות החסד והישיבות, שלעתים התאגדו יחד לצורך זה. המסר שניסו מוסדות אלה להעביר בכיסויי החלה הוא אחיד: התורם הוא חלק מהשאפה לגאולה, הוא תורם למטרה הנעלה של לימוד תורה וישוב תורה בא"י, וברבות הימים ייושע בזכות תרומה זו.

במהלך השנים הועם זוהרם של כיסויי החלה המודפסים והרקומים ידנית כאחד.

ביבליוגרפיה

אילן נחם (עורך), "מצרים", **קהילות ישראל במזרח במאות התשע עשרה והעשרים**, הוצאת מכון בן צבי והאוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"ח.

בן יוסף נעם (עורכת), **לחם בקרב דתות ועדות בארץ**, מוזיאון ישראל, ירושלים 2006.

בצלאל אהרון, **להניח ברכה, זיכרונות של ילד יהודי מהראת באפגניסטן**, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשס"ט.

ברגר אביגדור, **מנהגי בציעת החלות בשעת הקידוש**, קונטרס, תשס"ב.

ברלוביץ יפה, "איפה הן היו בבוקר לח בשנת תרל"ח", בתוך: ישראל ברטל, שמעון שמיר (עורכים), **בית סלומון**, מרכז זלמן שז"ר, ירושלים תשע"ד, עמ' 178-132.

גביש גליה, דפוס א.ל מונזון ברמץ-מליתוגרפיה לאופסט (קטלוג התערוכה), מוזיאון חצר הישוב הישן, 2009.

גונן רבקה (עורכת), בחזרה לעיירה, אנ-סקי והמשלחת האתנוגרפית היהודית, 1914-1911, מוזיאון ישראל, ירושלים תשנ"ד.

גרוס יעקב (עורך), **ירושלים תרע"ח 1917/8 - חורבן, נס וגאולה**, ירושלים תשנ"ג. הנגיב זהר ויניב ברכה, **אפגניסטאן - בית הכנסת והבית היהודי**. המרכז לאומנות יהודית, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"א.

טלמון שמריהו, "דגים ובתולות ים בספר יונה". **עט הדעת 3**, 1999, עמ' 16-19.

יניב ברכה, **מעשה רוקם - תשמישי קדושה מטקסטיל בבית הכנסת האשכנזי, הספרדי והאיטלקי**, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, יד יצחק בן צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשס"ט.

יקותיאלי עדי, "רקמה גדולה" (קטלוג התערוכה), 2022.

כהן אלישבע (אוצרת), מוריץ אופנהיים (קטלוג התערוכה), מוזיאון ישראל 1983. פיקל צברי אורה, "מיבנה לירושלים" (קטלוג התערוכה), מוזיאון חצר הישוב הישן, ירושלים 2011.

פיקל צברי אורה, "חזון ומעש - סיפורה של משפחת סלומון (קטלוג התערוכה), מוזיאון חצר הישוב הישן, ירושלים 2011.

פריימן סוזן, "נשים יהודיות איטלקיות כיוצרות תשמיש קדושה", **מותר 5**, 1997, עמ' 97-102.

פריימן נשמן סוזן, "פרי ידיה: איקונוגרפיה מקורית על פרוכת מוורונה", **תימורה** (קובץ מאמרים באומנות יהודית), תשס"ו, עמ' 73-80.

צרפתי רחל (עורכת), מנחה שלוחה - תיאורי מקומות קדושים בידי אמנים יהודים, מוזיאון ישראל, ירושלים 2002.

רות בצלאל ססיל, **אמנות יהודית**, רמת גן 1974.

שוורץ בארי אורה (אוצרת), **יהודי כורדיסטאן - אורח חיים, מסורת ואמנות**, מוזיאון ישראל, 1981-1982.

שלאין מגינה, **רקמות עמים**, הוצאת זוהר לרקמה, 2007.

שרביט חלימי קולט, "אלג'יריה - מחזור השנה", בתוך: חיים סעדון (עורך), **אלג'יריה**, משרד החינוך, מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים, עמ' 263-276.

Sharon R. Keller (editor), *The Jews – a treasury of art and literature*, Beaux Art Editions, 1992.

אתרי אינטרנט

פורטל המוזיאונים הלאומי
אתר מוזיאון ישראל
אתר הספרייה הלאומית
אתר המכירות הפומביות בידספיריט
אתר מכונות התפירה והסריגה ברנינה

נספח

סגנונות רקמה עיקריים⁵⁷

5,4 | תך גבעול

תך בסיסי ברקמה המשמש כרקע, כקו בודד המצייר את גבולות הדגם או כמילוי. תך היוצר דגמים במילוי שטח. כאשר הוא נרקם בצפיפות בצד האחורי של אריג שקוף הוא יוצר רקמת צלליות.

6 | רקמת הצלבים

אומנות רקמת הצלבים נחשבת לצורת הרקמה העתיקה ביותר שנמצאה ברחבי העולם כולו. באופן מסורתי רקמה זו הייתה מלאכתן של נערות צעירות שלמדו את רזיה באמצעות רקמת אותיות ודוגמאות אחרות על גבי פריטים ביתיים. מוטיבים קבועים וראשי תיבות נרקמו כדי לזהות למי שייכים הפריטים או כדי לקשט פריטי טקסטיל מסוגים שונים דוגמת מצעים, מפות, מפיות וסמרטוטים.

6 | תך משוכל

משמש לצורך מילוי ותיחום גבולות.

7 | תך סטן

משמש בעיקר כתך מילוי ולרקמת אותיות.

8 | תך בצלאל

רקמה בשורות להדגשת צמחים. משמשת לקישוט ולמילוי.

12 | תך שרשרת

תך היוצר לולאות היוצאות אחת מתוך השנייה. משמש למילוי שטח הרקמה ולגבול התוחם את עבודת הרקמה והדוגמה.

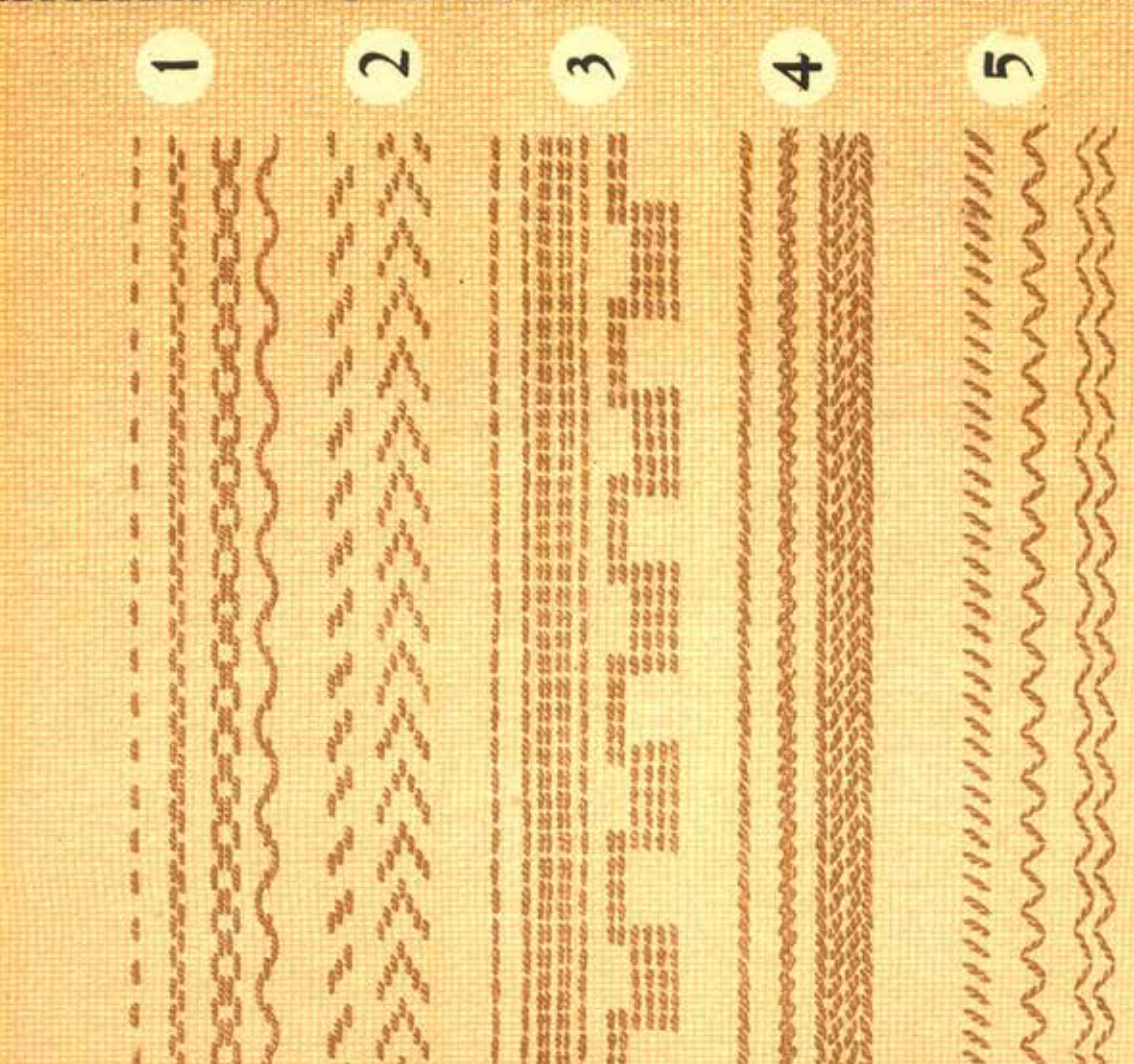
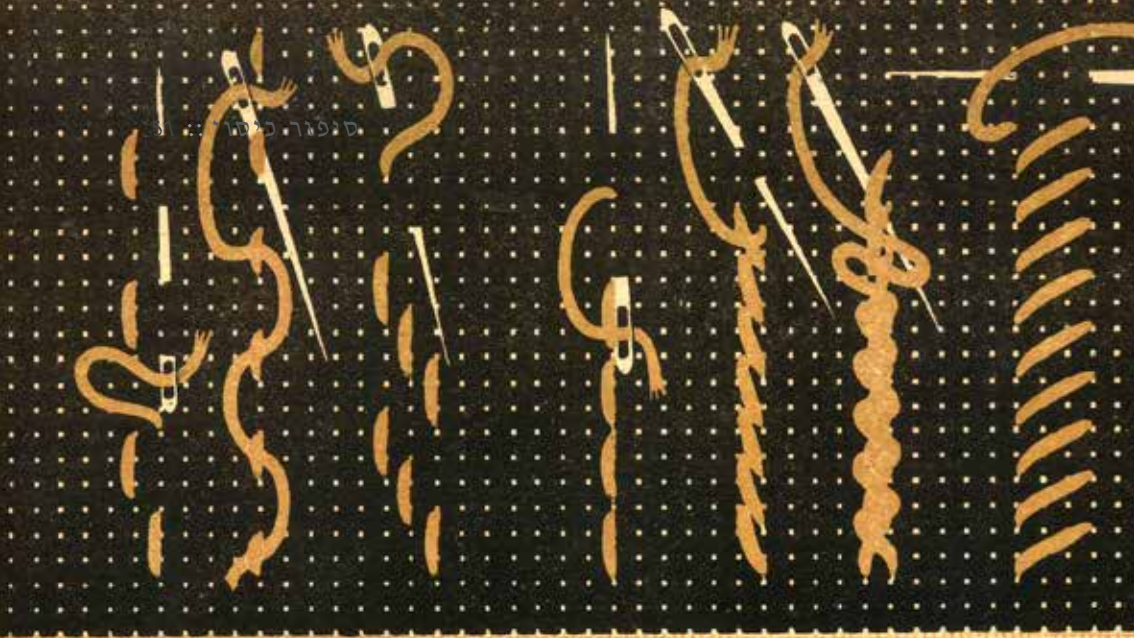
13 | תך נטיפות

תך שרשרת בודד הנרקם כטיפות בודדות במעגל או בתפוזות. נרקם במעגל כדי ליצור פרחים או עלים.

⁵⁷ על סגנונות הרקמה השונים ראו: מגינה שלאין, **רקמת עמים**, הוצאת זוהר לרקמה, ירושלים תשס"ז.

<https://www.bermina.co.il/page/embroidery-stitch-guide>

תודה לגב' שושנה מנדל, משמרת הטקסטיל של מוזיאון חצר הישוב הישן, על סיועה.

15 | תך נוצות

משמש לתיחום גבולות, ייפוי תפרים, רקמת עלים וגבעולים וליצירת קצוות קישוטיים.

16 | תך שיניים (תך שמיכה)

משמש לרקמת קווים ישרים ומעוקלים קלות, תיחום גבולות וסיומות.

20 | אז'ור

טכניקת רקמה הנעשית בדרך כלל על בד כותנה עדין המיוצר מסיבי כותנה. בטכניקה זו פורמים חלק מסיבי האריג ורוקמים מחדש בדוגמאות היוצרות חורים קטנים דמויי תחרה. החורים ערוכים לעתים בדוגמאות של פרחים או עלים.

קשר צרפתי

משמש לרקמת נקודות לקישוט, לדוגמה בפרחים, מילוי עלים וכו'.

רטיצ'לו

רקמה מורכבת המייצגת את ראשית תחרת המחט ומקורה באיטליה. נרקמת בתוך משבצות.

תך כוכב

משמש ליצירת כוכבים או פרחים לקישוט או למילוי חסר או דחוס.

תך מילוי

משמש ליצירת הצללה או למילוי אחיד של אזור ברקמה.

תך מתאר

משמש לשרטוט קו המתאר של כל אלמנט ברקמה.

תך סכסך

תך שרשרת הנרקם בצורת זיג זג בתוך הדוגמא ובסיומת. משמש בעיקר לרקמת קצוות ולתיחום גבולות.

תך מפוצל (פיצול)

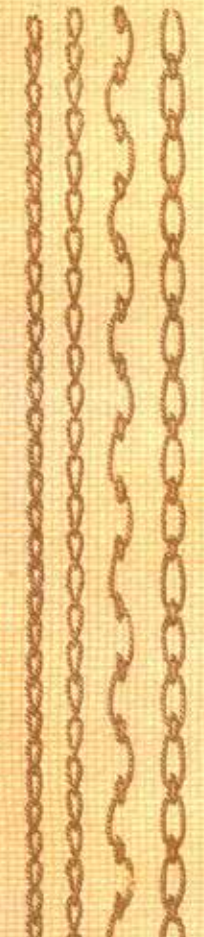
משמש לרקמת קווים ישרים ומעוקלים ולמילוי צורות באמצעות רקמת שורות של תכים צפופים.

11

12

13

14

15

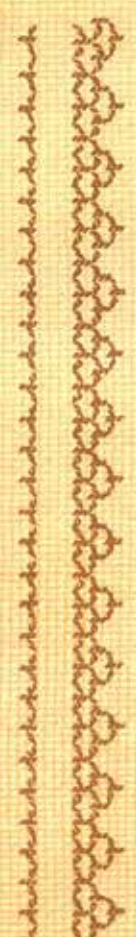
6

7

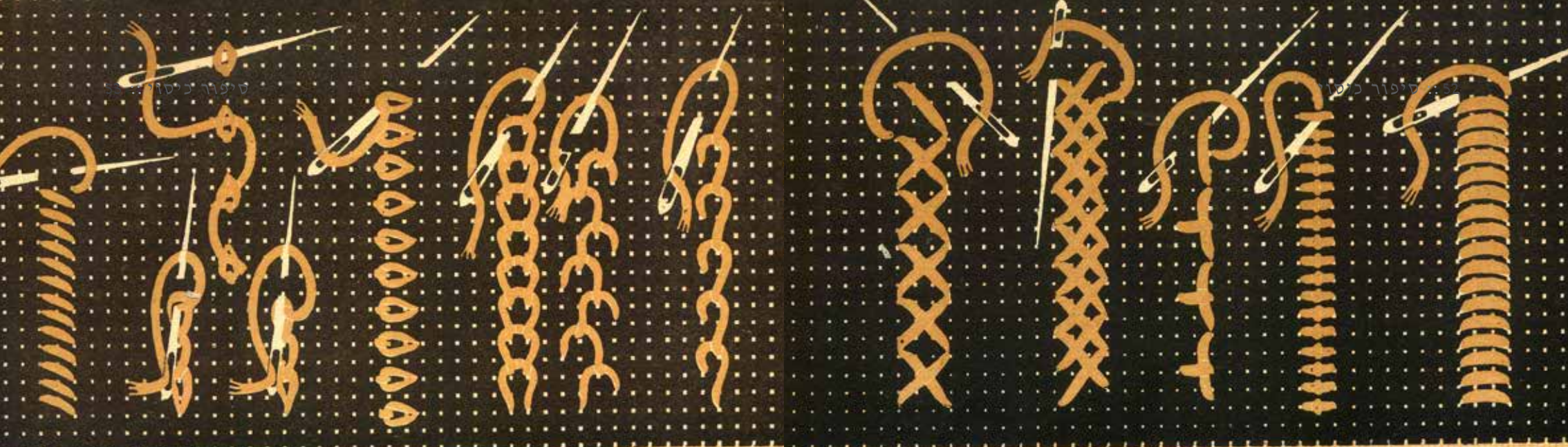
8

9

10

סיפור כיתוב

סיפור כיתוב

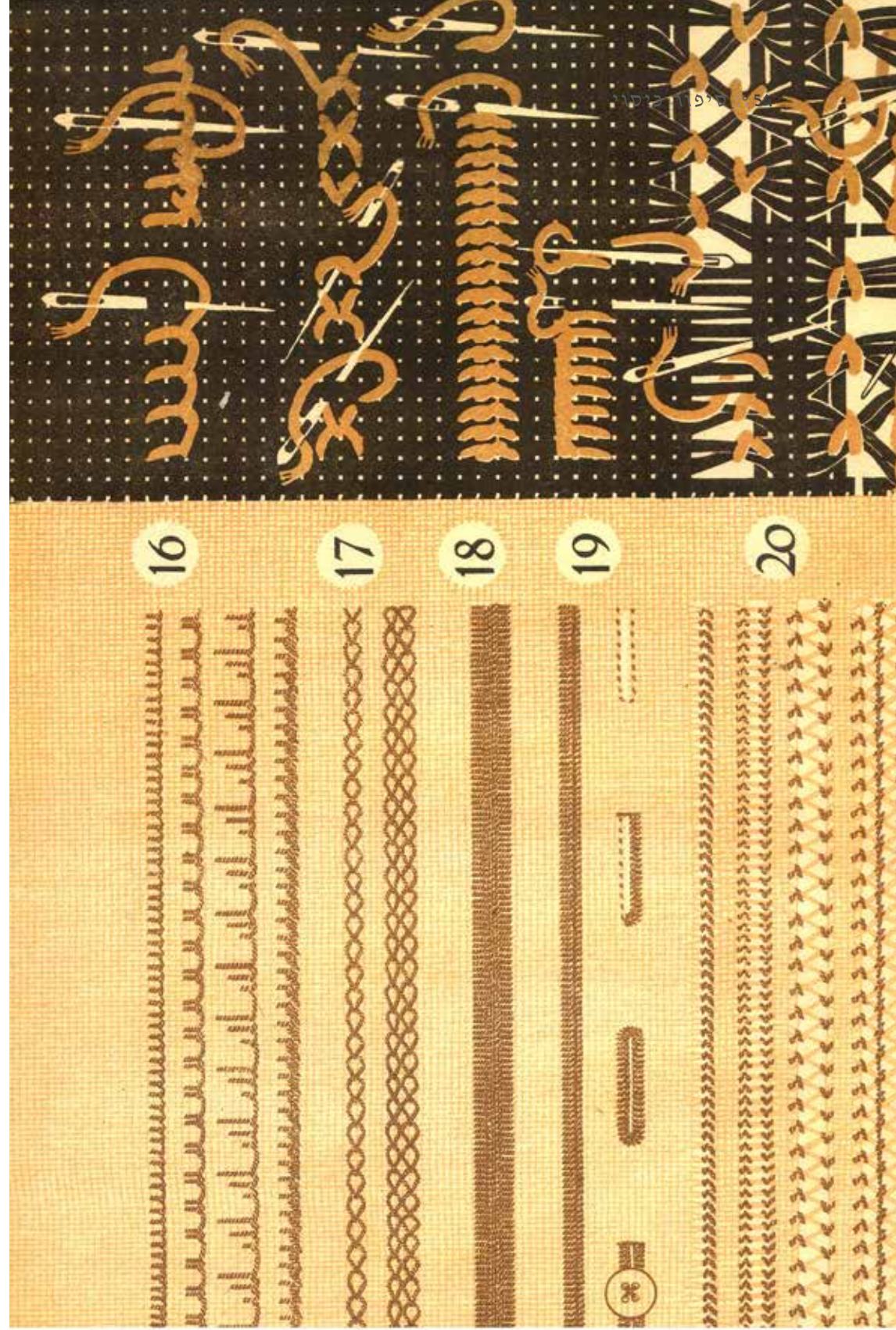
Challah Cover, Menachem Freedman Book Publishing, Mandate period

A pink rectangular challah cover (possibly originally red but has faded). Printed by the Menachem Freedman publishing company. Made of cloth; Mandate Period.

In each of the four corners are medallions portraying pictures of holy sites: the site of the Temple, Mt. Zion, Rachel's Tomb, and Zfat. At the center of the cover are the words *lichvod Shabbat veyom tov* (in honor of the Sabbath and Holidays). Next to these are rectangles inside which are pictures of Zechariah's tomb and Yad Avshalom. Next to a seven-branched menorah is a prayer in Yiddish to be said upon lighting the Sabbath candles. On the other side are the blessings for lighting the candles for Sabbath and Holidays.

Under the menorah is an illustration of the tomb of Rabbi Meir Ba'al Hanes, and the words "*Ba'ad Bet Hamidrash le'Rabbi Meir Ba'al Hanes*" (For the study hall of Rabbi Meir Ba'al Hanes). In smaller letters: "*Ner mitzvah u'ner Torah Eloha de'Rabbi Meir aneni*" (the candle [light] of a mitzvah and the candle of G-d's Torah; answer me G-d of Rabbi Meir).

Under these is a liturgical poem written by Rabbi Shimon bar Yochai, traditionally sung on Friday night. At the bottom of the cover is a schematic illustration of the Western Wall and the site of the Holy Temple. In the right column is the text of the Kiddush for Shabbat and the left column is the text of the Kiddush for festivals.

Challah Cover, Monsohn Print, Mandate period

Challah cover given as gift to donors to the Ohel Moshe Yeshiva established by Rabbi Moshe Yehoshua Leib Diskin. In middle of cover, printed entirely on orange material, seven-branched candelabrum with Torah crown above. Bottom: medallions showing Temple site and Mount Zion. Between two medallions, drawing of Ohel Moshe Yeshiva. Printed on cloth, blessings for Shabbat and festivals (Shalom Aleichem and kiddush). Also printed on cloth: Yiddish supplications. May have been sent as gift to both local and overseas donors.

Challah Cover, Monsohn Print, Early 20th century

A challah cover given as a gift to the Great "Torat Chaim" Yeshiva in the Old City (of Jerusalem), founded by brothers, the Rabbis Vinograd. In the center of the cover, printed on orange cloth, is a seven branched menorah (candelabra) and beneath it the text of the blessing over the lighting of the Sabbath and holiday candles in Yiddish and in Hebrew. At the bottom of the cover are medallions inside of which are the place of the Temple and Mt. Zion. Between the two medallions is a drawing of the "Torat Chaim" Yeshiva. The blessings for the Sabbath (Shalom Aleichem [Peace Unto You] and the Kiddush [Sanctification]) and for the Holidays are printed on the challah cover. Printed by Monsohn Press.

Challah Cover, Monsohn Print & Menachem Freedman Book Publishing, Mandate period

A blue cloth challah cover printed by the Monsohn Press and the publisher Menachem Freedman based on a previously existing pattern by the Monsohn Press. It is possible that the cover was printed for commercial purposes only, as a souvenir for tourists. No specific organization is specified.

In the right column are the words Zehor et ha'Shabbat le'kodsho (Remember the Sabbath and sanctify it), the Friday night Kiddush ceremony (including the liturgical poems Shalom Aleihem and Eshet Hayil and the Kiddush). In the center is an illustration of the Western Wall with men and women praying. Next to this is an illustration of the Jerusalem (Herod's) Fortress and David's Tower. Under these, next to a seven-branched menorah, is a prayer in Yiddish to be said when the Sabbath candles are lit. On the other side are the blessings for lighting the candles for Sabbath and Holidays. Underneath the menorah is an illustration of the tomb of Rabbi Meir Ba'al Hanes. In the center, an illustration of the site of The Holy Temple (the whole of the Temple Mount). Around this are the verses "If I forget thee Jerusalem, let me forget my right hand (Psalms 137:5); "...exalted from the beginning, is the place of our temple" (Jeremiah, 17:12); "Remember from our G-d and Jerusalem from afar and let them come to your mind" (Jeremiah, 51:50). In smaller letters is written: printed by the Mendel Friedman and Partners Printers, The Holy City of Jerusalem. In the left column are the words: Ele moadei Hashem mikraei kodesh asher tikreu otam bemoadam (These are the festivals of the Lord, a holy convocation that you shall name them), the Kiddush for festivals and the liturgical poem "Bar Yochai". Made of cloth; Mandate period.

Challah Cover, Mid 20th century

A rectangular challah cover decorated with a lace hem. At the center of the cover is an embroidered Shabbat table upon which are a bottle of wine, challot, goblets for Kiddush, and candlesticks. Above the table are the words "In honor of the Sabbath and Yom Tov", also in embroidery. The cloth is decorated with a border of colorful embroidered flowers.

Challah Cover; Europe, Early 20th century

Challah cover for the Sabbath made of cloth embroidered with golden threads. In the center of the cover is a pair of Sabbath challahs, and to the right and to the left are two-branched candlesticks. The inscription is from the "Kiddush" blessing for Sabbath evening: 'And there was evening and there was morning, the sixth day' (Genesis I, 31). 'And the heaven and the earth were finished, and all the host of them.' (Genesis II,1). The border of the cover is decorated with colorful flowers. From a close examination of the cover, it can be seen that the original colors were painted over later, apparently repainted with acrylic paints. It's possible that the design of the braided challah symbolizes the seven days of the week.

Challah Cover, Salomon Print, Mandate period

An orange challah cover given to benefactors to the Va'ad Ha'klali Knesset Yisrael in the name of Rabbi Meir Ba'al Hanes in the Old City of Jerusalem. The right column is a schematic illustration of the Kehillat Yaakov Beit Midrash. Below it is the Friday night kiddush, and under the framed kiddush are the words Va'ad Ha'klali Knesset Yisrael. In the left column is a schematic illustration of the neighborhood from the north. Beneath this is a translation into English of a text thanking the benefactors. In the center is a seven-branched menorah and a prayer in Yiddish to be said after candle-lighting. Two square medallions with illustrations of holy sites (the grave of Rabbi Meir Ba'al Hanes and Rachel's Tomb) can be seen beneath the menorah. Beneath the medallions is a schematic illustration of the Site of the Holy Temple and the Western Wall.

Challah Cover, Salomon Print, Mandate period

A challah cover printed on cloth, a product of the Salomon Printing Company. It was given as a gift to donors to the "Bikur Cholim" Hospital and Talmud Torah and Yeshivat "Etz Chaim" ("Tree of Life") In the center of the cover is a menorah and beneath it is a schematic model of the Western (Wailing) Wall, the Temple Mount and its environs, the tombs of the House of David and the "Churvah" Synagogue. In columns going around are the blessing over the candles and kiddush (blessing over the wine) for the Sabbath and Holidays in both Yiddish and in Hebrew.

Challah Cover, Mid 20th century

A square challah cover decorated with lace. A Torah Crown is at the top of the cover. In the center is the inscription "Lichvod Shabbat Kodesh" (In honor of the Holy Sabbath) embroidered in purple. A braided challah is embroidered beneath the inscription. Around the cover is a border of colorful flowers.

Challah Cover, Mid 20th century

A Challah cover with a machine-made lace border. In the center is the inscription, "In honor of the Holy Sabbath." The inscription is surrounded by bouquets of flowers and grapevines at the top of which is a Torah Crown.

Challah Cover, Mid 20th century

A square challah cover decorated with lace. A Torah Crown is at the top of the cover. In the center is the inscription "Lichvod Shabbat Kodesh" (In honor of the Holy Sabbath) embroidered in purple. A braided challah is embroidered beneath the inscription. Around the cover is a border of colorful flowers.

Challah Cover, Mid 20th century

A square challah cover in white cotton with azure embroidery. In the center are the words "in honor of Shabbat and Yom Tov". Underneath the text is a Star of David in which the word "Zion" is embroidered.

Challah Cover, 1904/5

A challah cover made of simple white cloth on a base design made up of squares; possibly the base aided in making the symmetrical and precise embroidery. Precise, symmetrical geometrical patterns are embroidered in red. The name of the embroiderer and the year are embroidered in light blue.

The challah cover apparently reveals the name of the embroiderer, Haneh Kayan, and the year in which the cover was embroidered, 1904/5 (5665). Possibly the year of her marriage. The characteristic style of the embroidery is the fly stitch.

Cover, 1931/2

A large, square, embroidered cover. In the center, a schematic design of the Western (Wailing) Wall is embroidered, along with the three cypresses. The schematic description is surrounded by a Leviathan-serpent latch. Lest there be a doubt, the word "Leviathan" is embroidered. The Leviathan is a symbol of the Sabbath and of the End of Days in which we will sit in a Succah (a booth) made from the skin of a Leviathan. In the outer frame is written "Remember the Sabbath Day to keep it Holy." The place and the date are embroidered at the bottom: the year 5692 (1932) Jerusalem.

Challah Cover, Mid 20th century

A square challah cover. In the center is the word "Shabbat" (Sabbath) embroidered in green. On the right is a cluster of sheaves embroidered in gold. It may be that the use of sheaves echoes the agricultural-Zionist influence of the return of the people to our Land.

Challah Cover, Mid 20th century

A square white Challah cover. The cover is decorated with a sheaf of oats and the (Hebrew) blessing over the bread, embroidered in white thread: "Blessed art Thou, O Lord, our God, King of the Universe, who bringeth forth bread from the earth." [The finish of the cover is in the "Azhur" style. It is possible that the use of the sheaves echoes the Zionist-Agricultural influence of the return of the people to its Land.

households. It is possible that some of the covers were embroidered by schoolgirls as part of their education in crafts and home economics classes.

The covers in the museum's collection can be divided into three main types: hand-embroidered covers, covers decorated with colors (probably based on an original embroidery), and printed covers.

Naturally, challah covers used over the years in private homes did not usually last the trials of time, and in this preliminary study it is not possible to come to unequivocal conclusions, but rather to express trends.

The hand-embroidered challah covers were made by women for their household needs, and sometimes as part of their education and the process of becoming married women. The message conveyed in these embroidered covers is more personal and expresses the embroiderer's feelings. Certain themes would sometimes symbolize ideological leanings or yearning (a wheat stalk) while a whale symbolized hope for the end of days and the arrival of the Redeemer. Printed challah covers appeared with the advent of new technologies and industrialization. These were made mainly for marketing purposes for charitable institutions and yeshivot that sometimes joined forces for fundraising. The message that they tried to convey through the challah covers is uniform: that the benefactor is part of the quest for redemption; he is contributing to the exalted goal of learning Torah and its return to the Land of Israel and thanks to this donation he will be saved.

It would seem that people now invest less in printed and hand-embroidered challah covers.

כיסוי למצה, ראשית המאה ה־20
 תרומת לילי דרור
 Matza Cover, Early 20th century
 donated by Lili Dror.

Synopsis

Part of a young girl's education included her mastering the art of embroidery.

In contrast to holy articles such as covers and binders for Torah scrolls traditionally prepared by Jewish women, challah covers are an interesting combination of bringing the sacred into the private domain and the home.

Challah covers connect the woman both to private and public sanctity.

Jews all over the world would cover the challah before blessing it at Shabbat meals, and religious sources cite different opinions regarding this custom.

1. In memory of the manna that was placed in a kind of box with dew above and below it; thus the tablecloth beneath the challot and the challa cover above them represent the dew protecting the manna.

2. Covering the challot during the Kiddush is so as not to embarrass them. In the verse that characterizes the seven species, wheat and the barley come before the vine: "A land of wheat and barley, vines and fig trees, pomegranates, olive oil and honey." (Deuteronomy 8:8) If the challot are covered during Kiddush, it is as though they are not present and thus the vine cannot be considered more important than them.

3. Covering the challot adds to the uniqueness of Shabbat and emphasizes it.

4. Challot are covered since this symbolizes the prohibition of eating before the Kiddush.

Most of the embroidered challah covers in the museum's collection are simple, and it is evident that they were embroidered by brides in preparation for their marriage and by women for use in their

